

ÁBRAHÁM BARNA

A nemzetiségi törvény szlovák szemmel*

The Act on National Minorities in the Eyes of Slovaks

Abstract: As a starting point, the study underlines that one cannot speak about a homogenous Slovak nation and politics in the middle of the 19th century; therefore, it gives an overview of the plebeian-middle-class movement, of its system of values, programme, and documents in 1848–1849, 1861, and in the period of the Compromise negotiations. Afterwards, it presents the nobility of Upper Hungary, with a Slovak mother tongue and ethnic feeling, who, according to its identity in the framework of the states, has belonged to the feudal Natio Hungarica. As the narrower focus of the study, the author takes the Slovak perspective and summarizes the ethnic dimensions of the activity of parliaments in 1861 and from 1865 on. The Slovak national movement could not send its own deputy, the interests of the Slavs of northern Hungary thus being represented by Adolf Dobriansky, born as a Ruthenian; however, the Nationalities Law, Art. 1868: XLIV. could be codified rather due to the mentioned Slovak-speaking nobility, standing behind the party of Ferenc Deák. Finally, we are provided a picture of the rival programmes of different newspapers that divided the Slovak public opinion, and in connection with the law we can read about their first reactions and experiences.

Keywords: Slovak national movement, Slovak demands on autonomy, Slovak politics in 1848–1849, Slovak Memorandum (1861), Slovak perception of art. 1868: XLIV.

Összefoglaló: A tanulmány kiindulópontja, hogy a XIX. század derekán nem beszélhetünk egységes szlovák nemzetről és politikáról, ezért áttekinti a plebejus-polgári háttérű nemzeti mozgalom értékrendjét, programját és dokumentumait 1848–1849-ben, 1861-ben és a kiegyezési tárgyalások során. Ezt követi a szlovák ajkú és etnikai tudatú, de rendi identitása szerint a feudális Natio Hungarica részét alkotó felföldi nemesség bemutatása. Szűkebb tárgyaként szlovák szempontból vizsgálja az 1861-es és az 1865-ben összeült országgyűlés nemzetiségi vonatkozásait. A szlovák nemzeti mozgalom nem tudott képviselőt bejuttatni, a ruszin Dobrjanszky Adolf vállalta az észak-magyarországi szlovák képviseletét, az 1868. évi XLIV. törvény megszületése viszont sokkal inkább az említett, a Deák-párt mögött álló szlovák ajkú nemességnek köszönhető. Végül képet kapunk a szlovák közéletet megosztó folyóiratok konkurrens programjairól és a törvényt illető reakcióiról, tapasztalatairól.

Kulcsszavak: szlovák nemzeti mozgalom, szlovák autonómiaürekvések, szlovák politika 1848–1849-ben, szlovák Memorandum (1861), az 1868. évi XLIV. tc. szlovák megítélése.

* A tanulmány a *Contrasting Romanian and Hungarian histories (on the anatomy of the great debates)* című, 128151. sz. nemzetközi OTKA-pályázat keretében készült.

1. Bevezető

Jelen tanulmány szerzőjének elsődleges kötelessége, hogy előrebozsássa: a cím hagyományos kategóriáink szerint aligha értelmezhető. Egyrészt – és ez talán a kisebbik probléma – az ő szemükkel nézve az 1868: XLIV. tc. nem az, amit elnevezése vall, nem a „nemzetiségi egyenjogúságot” hirdeti meg és kodifikálja, hanem csupán nyelvtörvény, mely megengedi – mi hangsúlyozzuk: nagyvonalúan –, hogy bizonyos területeken használható az anyanyelv. A történész előtt tornyosuló nagyobbik kihívás az, hogy a XIX. század derekán nem mondható meg egyértelműen, ki a szlovák, pontosabban: mi a szlovák, azaz kikből áll, sőt létezik-e egyáltalán szlovák nemzet.

Fáradalmas, de megkerülhetetlen feladatunk tehát, hogy vázoljuk, mely tényezők hogyan képviselték a valós és vélt szlovák érdekeket, hogyan szolgálták a nemzetépítés ügyét. Külön kell tárgyalnunk – és még azt is kétfelé bontva – a polgári állású, modern nemzettudat által vezérelt csoportot, a rendiségben iskolázott, premodern *hungarus* identitású, de a magyarosítást – még – elfogadni nem képes szlovák ajkú felföldi nemességet, és a szlovák voltát hangsúlyozó, de a magyar nyelv térnyerését elfogadó lojális erőket.

2. A plebejus nemzeti mozgalom igényei és eredményei 1848 márciusától az 1865-ös választásokig

Ha ezt halljuk: „a szlovákok”, akkor a mai nemzetükben gondolkodó és a magyarosítással, sőt a magyarsággal szemben álló személyekre gondolunk, aligha véletlenül, hiszen ezt szentesítette és élteti máig saját önképük, a szlovák történetírás és a mindenkori szlovák államrezon.¹ A nemzeti mozgalom (maroknyi és megosztott) csapata az 1830-as évektől általánosságban, hegeli alapon hirdette: minden nemzet a világszellem öntudatosodásának nélkülözhetetlen láncszeme, konkrétan pedig: a szlovákság nem csak őslakosa Hungáriának (melyet nyelvükön ugyanígy – Uhorsko – jelöltek), hanem

¹ Vladimír Mináč író klasszikus tétele: „*A magyarság a szlovák politika végzete. [...] Mozgásiránya a magyar politika mozgásirányának a negatívja, koncepciói ellenkoncepciók, hangja visszhang csupán.*” Nemzet él itt [1965]. In: MINÁČ Vladimír: *Összefüggések*, Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1980, 86. A szlovák gondolkodás magyarságképét érzékelteti: *Magyarságkép a XIX–XX. századi szlovák irodalomban* (szemelvénygyűjtemény), összeállította és a bevezetőt írta: ÁBRAHÁM Barna, Magyar Napló 2006/18, 11, 41–68. A magyarországi nemzetiségpolitika és nemzetiségi törekvések e korszakbeli forrásait közli: KEMÉNY G. Gábor: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában I*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1952, <http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=1049>; KEMÉNY G. Gábor: *A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Válogatás hét évszázad írásaiból*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1962.; BALOGH Sándor (főszerk.), SÍPOS Levente (szerk.): *A magyar állam és a nemzetiségek. A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai 1848–1993*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2002. Átfogó feldolgozása: KEMÉNY G. Gábor: *A nemzetiségi kérdés története. I. A nemzetiségi kérdés a törvények és tervezetek tükrében 1790–1918*, Budapest, 1947.

a roppant szláv nemzet központja, és fejlett IX. századi, nagymorva államiságának köszönhetően a barbár magyarok tanítójává válhatott.

1848 tavaszán érzékelték, hogy az áprilisi törvények az általános jogegyenlőség kimondásán túl nem adják meg a nem magyar népeknek a nemzeti fejlődés lehetőségét. A lipcóiak már a forradalom után követelték, *„hogy szlovák nemzetiségünk joga, amelyről nem akarunk lemondani, és nem is szabad lemondanunk, a politikai és társadalmi életben számunkra szentül biztosítva legyen és örök időkre sértetlenül és érintetlenül megmaradjon”*, követelve a szlovák elsődleges használatát a közigazgatásban, igazságszolgáltatásban és az oktatásban.²

Konkrétabban fogalmazott a breznóbányaiak májusi petíciója (középfokon és a tanítóképzőkben is szlovák tannyelv, a magyar pedig tantárgy legyen),³ majd május 10-én a nemzeti mozgalom vezetői (Ludovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban, Michal Miloslav Hodža) Liptószentmiklóson meghirdették *A Szlovák Nemzet Kívánságait*. Határozottan üzentek: *„A magyarországi hazában élő szlovák nemzet kilencszáz esztendő álom után magát az ország ősi nemzetének érzi, és annak tudatára ébred, hogy ez a szent föld és anyaország, ahonnan származik, és amely ősei régi dicsőségét elbeszélő bölcsője és az a színtér, amelyen atyái és hősei véruket ontották a magyarországi koronáért, a legutóbbi időkig csak mostohája volt, amely irgalmatlanul bánt véle és nyelvét és nemzetiségét a szégyen és gyalázkodás bilincseiben tartotta.”*⁴

A petíció szempontunkból legfontosabb pontjai:

- a magyarországi nemzetek általános országgyűlésében a képviselők kötelesek nemzetük nyelvét használni és a többi képviselt nemzet nyelvét ismerni (!?);
- külön nemzeti gyűlések, ennek megvalósításához néprajzi határokat kell kijelölni, *„hogy minden nemzet erősen vonzódhassék és jogosult legyen vonzódni nemzeti központjához, és hogy se a magyar kisebbség ne legyen kénytelen a szlovák többségnek, se a szlovák kisebbség a magyar többségnek szolgálni és magát alávetni”*;
- módosítandó az a törvény (1848. évi XVI. tc., e), mely szerint *„a köztanácskozási nyelv mind a gyűléseken, mind a bizottmányokban Magyarországra nézve egyedül magyar”*,⁵ amivel *„nemzetünket mintegy törvénnyel kényszerítik törvénytelenésre”*, helyette vezessék be az anyanyelvet!
- teljes nemzeti, szlovák tannyelvű iskolarendszer – elemi, polgári reáliskolák, leánynevelők, tanítóképzők, papneveldek, gimnáziumok, líceumok, akadémiák, végül saját műszaki főiskola és egyetem;
- saját nemzeti színek (piros-fehér) használata;
- náluk a nemzetőrséget szlovákok vezessék szlovák vezényleti nyelvvel.

Mivel a forradalmi kormányzat a petíciót nem tárgyalta, sőt elfogatóparancsot adott ki a vezetők ellen, Štúrék Prágába mentek, és kezdeményezőként részt vettek a birodalom szlávjaik képviselő Szláv Kongresszus megszervezésében. Itt a csehek

² A szlovák nemzeti mozgalom Liptó megyei híveinek a megyegyűléshez intézett petíciója. Közli: SPIRA György: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországnán*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980, 152–153.

³ *Uo.*, 162.

⁴ Teljes szövege: *Uo.*, 163–164.

⁵ <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84800016.TV>

olyan föderációs tervet ismertettek, mely egy tartományban egyesítette volna a cseh és a szlovák (valamint a lengyel és az ukrán) területeket. Štúrék viszont ezt a keretet legalább olyan veszélyesnek láthatták (az utóbbi fél évtized a cseh nemzeti mozgalommal folytatott nyelvi vitákkal, kölcsönös vádaskodással telt), mint Pest elutasító álláspontját, s kijelentették, hogy „a szlovákok problémáikat nem Magyarországtól elszakadva és a csehekkel egyesülve, hanem a jövőben is a magyar államkötelék keretei között szándékoznak megoldani”.⁶ A Kongresszust hamarosan maga alá temette az elfojtott prágai fölkelés, a csehek vezetője, František Palacký azonban a birodalmi gyűlés számára 1849 januárjában kidolgozott alkotmánytervében újfent egy kiterjesztett cseh tartománycsoporttal számolt: Csehország, Morvaország és Szilézia cseh lakta része, valamint egész „Szlovákia”.⁷

A szlovák vezetők még az előző ősszel megszervezték Bécsben a Szlovák Nemzeti Tanácsot (*Slovenská národná rada*) és a Szlovák Légiót, mely átlépte a határt. A szeptember 19-i miavai gyűlésen Štúr kikiáltotta *Szlovákia* önállóságát Magyarhon keretén belül, és megkezdődött az autonóm közigazgatás szervezése. A fölkelés azonban elszigetelt maradt, a morva határ menti szűk térre korlátozódott. A téli hadjárat, immár a császári hadsereg kötelékében, jelentősebb középszlovák területre hatolt be, és Jozef Miloslav Hurban immár *Szlovákia* Magyarhonból való kihatását követelte (gr. Stadion belügyminiszter január eleji terve is önálló szlovák közigazgatási egységgel számolt). A vezetők kérvényt fogalmaztak a császárnak, melyben *Szlovák Nagyfejedelemség* néven önálló koronataromány megszervezését kérték, ám a március 4-i oktrojált alkotmány kihirdetése után ez időszertlenné vált. Átdolgozott formában március 20-án nyújtotta át a delegáció Olmützben a *Márciusi Folyamodványt*, mely a szlovák nemzet odaadó hűségére és hadi érdemeire hivatkozva kérte „a majd három millió lelket számláló szlovák nemzetnek mint olyannak meghatározott országhatárokon belüli elismerését. Ezzel csak arra az országra utalunk, amelyet ősidők óta lakunk, amelyben a mi saját nyelvünk otthon van és a mindennapi életben egyedül használatos, amely hajdan a történelem színpadára történt fellépésünk bölcsője volt, s amely ha más területekkel együtt is alkot egy politikai egészet, ősidők óta sohasem veszette el a szlovák föld, a Szlovákia (*zem slovenská, Slovensko*) nevet”. A „magyar nemzet uralmának visszatérésétől megvédelmezett” Szlovákia az ausztriai monarchia egyenjogú tagjaként tarthasson évente tartományi országgyűlést, és saját, szlovák nyelvű közigazgatása legyen.⁸ A kérvény sikertelen maradt, bár Világos után szlovák kormány megbízottak kétszer újra benyújtották.

Az abszolutizmus időszaka semmiféle politikai szervezkedést nem tett lehetővé, ám a szlovák nemzetiék dokumentálhatták jótéteményeket Bécs részéről. Ferenc József beszercebányai püspökök nevezte ki a nyíltan szlovák öntudatú Štefan Moyzest, majd további két személyt emelt hasonló méltóságra. Moyzes erőfeszítései nyomán a német mellett csehül, illetve szlovákul kezdtek oktatni a beszercebányai katolikus állami gimnáziumban, 1862-ben pedig megnyílt a nagyrőcei evangélikus fő-, 1867-ben pedig

⁶ SPIRA: *i. m.*, 58.

⁷ Jan HAVRÁNEK: *Nemzeti és birodalmi eszmények vonzásában. (František Palacký – a politikus és kora) = Csehország a Habsburg-monarchiában 1618–1918*, szerk. SZARKA László, Gondolat Kiadó, Budapest, 1989, 120.

⁸ SPIRA: *i. m.*, 206–207.

a turócszentmártoni aligmnázium (majd 1869-ben a hasonló katolikus znióváraljai intézmény), megszületett az oly régóta áhított anyanyelvi oktatási rendszer. 1863-ban össznemzeti kezdeményezésként, a megyei tisztikar tüntető részvételével, az uralkodótól érkező üdvözlettel és némi adománnyal Turócszentmártonban megalakult a nemzet közművelődési szervezete, a Matica slovenská.

A negyvennyolcas vezérkarból is többen jutottak pozícióba, a kisebb, szolgabírói pályák (Turócban Janko Jesenský Gašparé, Ďurka Toček) mellett kiemelendő: Ján Francisci-Rimavský előbb megyei megbízott lett Debrecenben, majd helytartósági tanácsos, végül egy évig Liptó megye főispánja. Štefan Marko Daxnert Gömör és Kis-Hont megye államügyészévé nevezték ki, később megyei törvényszéki bíró lett Nagykállóban, majd Gömör és Kis-Hont megye alispánja, végül a debreceni váltó-törvényszék rendes ülnöke.

A magyar történeti gondolkodásban sötét színű abszolutizmus éveit társadalmi-kulturális szempontból tehát a szlovákság számára sikertörténet, maga a Provizórium pedig mint „a” liberalizmus időszaka fog rögzülni – szemben a kiegyezést követő „despotikus”, magyarosító fél évszázaddal.

Politikai föllépésre persze csak 1861-ben, az országgyűlési munkálatok idejében kerülhetett sor. A turócszentmártoni nemzetgyűlés június 7-én, éles belső viták után (több vezető személyiség elutasította az irreálisnak tekintett területi elkülönülést) elfogadta *A Szlovák Nemzet Memorandumát*. Az irat a szlovákok hangoztatott öslakos volta, egykori magas civilizációja és államisága alapján a magyar nyelv kiváltságolása előtti egyenlő helyzetet kívánta visszaállítani: *„Úgy a csatatéren, valamint a közös törvényhozás terén is, minden nyelvkülönbség mellett igen jól megértették egymást a haza különböző népei, [...] egynek sem jutott eszébe másnak a nyelvét megvetni vagy éppen gyűlölni, egyben sem támadt azon vágy, a maga növekvését másnak kiirtására fektetni, vagy a maga külön nemzeti érdekeit azon polcra tolni fel, melyen egyedül e haza valamennyi népeinek közös érdeke erősen és állandóan foglalhat helyt.”*⁹

A Memorandum követelte, *„hogyan hazánkban nemzeti egyediségünk (individualitásunk) s nemzeti nyelvünk mint honi nyelv [...] ármányok s megtámadtatások ellen biztosítva legyen. [...] Mivel azonban minden, mi az anyagi világban létezik, csak bizonyos térben és időben létezhetik, ez oknál fogva: szükséges, hogy nemzetünk individualitása azon területen, melyet az mint egy szakadatlan tömeg valósággal elfoglal, egy, a megyék határainak nemzetiség szerinti kikerekítésével alakítandó felső-magyarországi szláv kerületben (hornouhorské slovenské okolie) előismerve s személyesítve legyen”*. Az úgymond „legtisztább szláv megyék” (Trencsén, Árva, Turóc, Zólyom, Liptó, Szepes, Sáros) mellett a vegyes Pozsony, Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, Gömör, Torna, Abaúj és Zemplén megyék szláv részei vagy új megyékké volnának alakíthatók, vagy északi szomszédjukhoz lennének csatolhatók. A „más nemzetbeliek” (nem a nemesek, mert azok a Memorandum szerint „elfajult” szlovákok, akik a korszellem hatására bizonyára visszatérnek „a nemzet és a nép ölébe”) nemzeti különállást és jogokat nem igényelhetnek.

⁹ Teljes szövege: *1-ső melléklet a 133. sz. irományhoz = Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai II.*, Pest, 1867, 251–257., idézett hely: 252. Összefoglalja: KEMÉNY: *A nemzetiségi kérdés... i. m.*, 65–68.

A Memorandum fő nyelvi követelése:

- [a Kerületben] „*a mi nyelvünk legyen egyedüli hivatalos nyelv, úgy a polgári, mint az egyházi nyilvános élet terén, s egyedüli tanítási nyelv az iskolákban, mert azt hisszük, hogy nemzeti nyelvünk, mint nemzetünk szellemének valóságos kifejezése, mint nemzeti művelődésünknek egyedüli eszköze s emeltyűje, az általunk lakott területen tehát, a maga lakában, nem lehet egy szorosabb körre, egy alárendelt szerepre utalva...*”
- feljebbviteli és legalább egy váltótörvényszék szlovák hivatalos nyelvvel;
- az országos legfőbb semmisítő törvényszéknél és a közigazgatási legfőbb hatóságoknál szlovákul tudó és a nemzet igaz és hű fiainak elismert előadók;
- a nemzeti szabadsággal és jogegyenlőséggel össze nem egyeztethető törvények (1791: XVI., 1792: VII., 1805: IV., 1836: III., 1840: VI., 1844: II., 1848: 5. §. 3. és 16. lit. E) eltörlése;
- szlovák jogakadémia;
- a pesti egyetemen szlovák nyelv és irodalom tanszék;
- irodalmi és erkölcsnevelő társulatok szabad alapítása.

Az országgyűlés nem tárgyalta a beadványt, sőt a megyei erők sokfelé tiltakozó akciókat szerveztek. A felosztatás után a szlovák nemzeti vezetők közvetlenül Ferenc Józsefnek terjesztették elő, konkrétabb tartalommal: a kerületnek saját országgyűlést, törvényhozó és végrehajtó hatalmat igényeltek. A császár azonban a magyar uralkodó körökkel kereste a megegyezést, ezt nem kívánta radikális államjogi átszervezéssel nehezíteni.

Ami az országgyűlés terepét illeti, nemzeti elkötelezettségű szlovák nem jutott be a parlamentbe, a Sáros megyei, de ruszinnak tartott Dobrjanszky Adolfot tekintették az északi szlávok képviselőjének, ám ő sem jutott el addig, hogy előadhassa programját.¹⁰ Ennek lényege az alábbiakban foglalható össze:

- Az orosz [azaz ruszin] lakta területeken „*akár egyedül, akár a szlovákokkal vegyesen, orosz vagy szlovák–orosz megyék létesíttessenek*”, teljes körű orosz ügyintézővel.
- Az alispán, a szolgabíró és a tisztviselők oroszok legyenek, függetlenek a magyar uraktól. „*Az orosz vagy orosz–szlovák megyék saját districtust alakítsanak*”, orosz bírósággal, jogakadémiával, gimnáziummal.
- Évente nemzetgyűlés, egyházi és világi képviselőik megválasztása. Orosz metropólia és máramarosi orosz püspökség felállítás.
- Orosz képviselők minden vezető országos intézménynél.¹¹

A röplapnak gyakorlati hatása az országgyűlés felosztatása miatt természetesen nem lehetett.

¹⁰ A közismerten ruszofil Dobrjanszky a ruszin nemzeti gyűlésen anyanyelvű igazgatású megyéken alapuló, ruszin nemzetgyűlést is magában foglaló területi autonómia programját képviselte, amire a *Kárpáti Hírnök* így reagált: „*Itt Ruthéniát vették tervbe, [...] némely túlbuzgó pánrusszok külön vajdaság, nemzeti autonómia, kongresszus mellett buzgólkodnak*”. Idézi: MAYER Mária, *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910*, Akadémiai, Budapest, 1977, 28. Az országgyűlésen azonban ezt nem tudta előadni, mert 1849-es, a cári csapatok oldalán folytatott tevékenysége, majd az abszolutizmus szolgálata miatt megsemmisítették mandátumát. Beszédét Bécsben tudta kinyomtatni.

¹¹ MAYER: *i. m.*, 33. KEMÉNY G. Gábor némileg eltérő tartalommal ismerteti: *A nemzetiségi kérdés története*, 68.

3. Szlovákként a Natio Hungarica sáncain belül - a felföldi nemesség kettős identitása

A felföldi, szűkebben a szlovák nyelvhatáron túli nemesi családok nyelvhasználata és identitása csak az elmúlt két-három évtizedben kapott figyelmet, mind Szlovákiában, mind Magyarországon. A „magyar úr – szlovák jobbágy” lapidáris tétele immár a múlté: a kutatások rámutatnak, hogy a főnemességnél legalább a XVIII. század derekáig, a közép- és kismemességnél pedig legalább a XIX. század közepéig a vidék, jelesen jobbágyaik nyelve az uralkodó. Érzékeltessük mindezt néhány példával!

Stúr egy 1842-es levele megragadta a Nyitra megyei közgyűlés felpaprikázott hangulatát, a másfél ezernyi, jórészt kismemes felháborodását „[...] minden rossz a magyarosításból ered, önök megcsaltak minket, hiszen olyan nyelven beszélnek, amelyet mi nem értünk, önöknek szlovákkul kell beszélniük, mi szlovákok vagyunk, szlovák nemeseink, szlovák nyelvünknek olyan értéke és súlya kell, hogy maradjon, amilyen egykoron volt neki”.¹² A lipitói nemeseink pedig 1840-ben hangzavart keltek a számukra érthetetlen magyar beszéd alatt, ami országos hírnévre tett szert, Kossuth is nehezményezte a *Pesti Hírlapban* (ő még úgy tudta, hogy az egész gyűlés szlovákkul zajlott).¹³ Az 1861 őszi lipitói megyegyűlés nemzethű szónoka szenvedélyes kérdést intézett a jelen levő nemesivadékokhoz: e familiák (Bogomir/Szent Iványi, Smrečani, Bán, Podhorný, Podhorány, Horanský, Okoličani, Maťašovský, Paludai, Platthy, Kubinyi, Rakovský, Pongrác család és a többiek) „nem az ősi, tiszta szlovák fajtól származnak? [...] És mindezek, folytatta, azelőtt nem szégyellték szlovák anyanyelvüket, nem mondtak le róla, nem titkolták, [...] maguk között is szívesen beszéltek, leveleztek szlovákkul, sőt akadtak, akik szlovák könyveket írtak, nyomattak.”¹⁴

1848-ban világossá vált, hogy ez a nemesség akár kardot is képes ragadni, mégpedig saját kormánya ellen, ha úgy érzi, az új rend (az áprilisi törvények) veszélybe sodorják vezető szerepét a megyegyűléseken. Az említett kötelező magyar nyelvű tárgyalásra kevesen voltak képesek, ezt a legtöbb helyen nyilván rugalmasan kezelték, több vármegye (Árva, Trencsén, Zólyom) viszont a latin helyett a szlovák nyelvűség engedélyezését kérte, a „vezérmegye”, a tisztán szlovák Turóc (Fényes Elek kevés német mellett magyarokat nem tudott kimutatni) viszont a kérvényezés után fellázadt, köznép és nemesség lelkesen fogadta Hurbanék önkénteseit, Kossuthnak a megyéből származó Justh Józsefet kellett kiküldenie kormánybiztosként, akinek így alkalma nyílt, hogy testközelből rálásson a magyarosítás buktatóira.¹⁵ Az Októberi Diplomát kihasználva a megyeháza újfent „hallatlan” esemény színhelye lett. „*Midőn 1860-ki december 20-kán az októberi diploma folytán Turóc megye ismét szervezkedett, és Hodzsa András evang. lelkész*

¹² Idézi DEMMEL József: *Pánszlávok a kastélyban. Justh József és a szlovák nyelvű magyar nemesség elfeledett története*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2014, 31.

¹³ KOSÁRY Domokos: *A Pesti Hírlap nacionalizmusa 1841–1844*, Századok 1943/75, 7–10, 396. Bővebben: DEMMEL: *i. m.*, 32.

¹⁴ *Opis liptovského stoličného shromaždenia dňa 23. a 24. septembra t. r.*, Pešťbudínske vedomosti, 5. novembra 1861. 1.

¹⁵ Az 1848–1849-es eseményeket részletesen ismerteti DEMMEL: *i. m.*, 74–107.

indítványozta, hogy a jegyzőkönyv tótul is vezettessék, ez ellen pedig Lehoczky János felszólalt, idősb Justh József azonnal pártolta az indítványt, azt befolyásánál és tekintélyénél fogva minden további ellenmondás nélkül határozattá emelte, bátorítván az által nem csak a Túróczi panszláv elemet jövőre is, de példát szolgáltatván ez által a többi nemzetiségnek országszerte hasonló követelményekre.”¹⁶ Révay Simon főispán a megyegyűlésen érzékeltette, hogy az anyanyelvűség a belső békét is szolgálja: „nehogy jövőre testvér testvér ellen, polgár polgár ellen fegyvert fogjon, igen szükséges [...] miszerint a magyarok és tótokkal [...] a haza boldogságát testvérileg fenntartsák”.¹⁷ A nemesség és maga a tisztikar a Memorandum-gyűlésen (1861) és a Matica megalapításánál (1863) is exponálta magát

Liptó vármegye ugyancsak áttért a szlovák tárgyalási nyelvre. A már említett megyegyűlésen az egyik tekintélyes szereplő sietett kijelenteni, hogy ő is a szlovák nemzet fia, miközben magyarbarát, az országgyűlés munkáját védő fölszólalásából politikai nemzetfölgőség áradt: a nyelvért nem adja föl a szabadságot (azt fejezve ki, hogy nem a nem magyarok jogai az elsődleges tárgy). A megjelent beszámoló szerint a főispán magyar bevezető mondatai után egyetlen nem szlovák szó sem hangzott el a tárgyalás során.¹⁸ Az itteni nemesség vagy egy része szlovák nyelve és identitása az évtized végén is természetesnek tűnt, 1868 őszén nemzetiek találkoztak népes nemesi társasággal, abban a megye alispánjával, aki kifejezte óhaját, hogy ezekben a megyékben a hivatali nyelv – az egyéni szabadságot nem sértve – legyen a szlovák.¹⁹ A szervező irányzat lapja lelkes cikkben üdvözölte a szlovák nemesség újjászületését, egyesülését a néppel, azt, hogy belátja, nem kell a magyarok szolgájának, nyelvük alávetettjének lennie. A szerző szerint ez utóbbi téren nincs elrendelt különbség: „A magyar nyelv önmagában nem ’úri’ nyelv, ez a nyelv az Alföldön ugyanúgy a köznép nyelve, mint a Felföldön a mi szlovák nemzeti nyelvünk.” A magyarok pedig nem urai a szlovákoknak, „egy hajszállal sem különbek”, uralmukat a szlovákok el nem ismerik soha. A szlovák nemességnek fel kell végre emelkednie önbecsülésben, anyanyelve tisztelésében.²⁰

Zólyom vármegyében, ahol a polgári elem volt jelentős részben szlovák, 1861-ben szintén felvetődött a probléma. „Itt fellépett Július Plošic a szlovák hivatalos nyelv érdekében, és e kicsi, de bátor, lelkes legény beszédének nagy hatása volt, amit abból is látni lehetett, hogy maga a főispán, Anton Radvánszky úr [a forrás szlovák nyelvű, br. Radvánszky Antaltól van szó – Á. B.] támadta elég élesen, de nem nyersen.” Am annak unokatestvére ráförmedt, „hogy ez a nép lázítása, hogy bánja és bänni fogja, hogy Plošicot a bizottságba fogadta”, amivel elvágta az ügyet.²¹

Fontos tanulságként szolgálhattak mindezek a hatvanas évek törvényhozói számára.

16 A névtelen jelentést idézi: DEMMEL: *i. m.*, 162.

17 Idézi: DEMMEL: *i. m.*, 164.

18 *Opis liptovského stoličného shromaždenia*. In: *Pešťbudínske vedomosti*, 1. novembra 1861. 3. 8. novembra 1861. 3.

19 Közli: František BOKES (zost.), *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848–1914*, II, VSAV, Bratislava, 1965, 133–135., magyarul: DEMMEL József: *Magyar haza, szlovák nemzet. Alkotmányos szlovák politikai törekvések Magyarországon (1860–1872)*, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, Békéscsaba, 2016, 219–224.

20 *Slovenské zemänstvo*. Közölve: BOKES: *i. m.*, 136–137, magyarul: DEMMEL: *i. m.*, 191–193.

21 Idézi: DEMMEL József: „A nemzetiségi törvény megzavarta az elméket.” *Az 1868: XLIV. törvény visszhangja a felső-magyarországi regionális politikai elitek körében = Nemzetiségek és törvényhozás Magyarországon*, szerk. KOVÁCS Kálmán Árpád, Országház Könyvkiadó, Budapest, 2019, 233.

4. A szlovák politika és a nemzetiségi törvény megszületése

A národovec ('nemzethű') tábor erőteljesen készült az 1865-ös választásokra, jelöltjeik programja vagy az egységes Ausztria mellett szállt síkra, vagy legalábbis párhuzamos magyar–nem magyar tárgyalásokat sürgetett, melyek eredményeként minden hazai nemzetnek teljes önkormányzatot kell nyernie.²² Egyik sem jutott be, a felföldi szláv ügy képviselője megint csak Dobrjanszky Adolfra maradt (megválasztását többen most is megpróbálták érvényteleníttetni, de a bizottság ezúttal igazolta. Látványos, de nem különösebben sikeres szerepet játszott, csatlakozott a Mocsonyi–Branovácsky–Miletic-féle nemzetiségi törvényjavaslathoz, mely a hat történeti országos népség teljes egyenjogúságára alapozott,²³ de a következő, meglehetősen kényes feladatot már nem oldotta meg.

Huszonhárom szépasságú szlovák község, részben az ő közreműködésével, petíciót fogalmazott az országgyűlés számára, láthatólag megelégedve a Tisztelt Ház, mondhatjuk, szabotáló hozzáállását, kérelmezve, „*hogy haladék nélkül térjen át a nemzetiségi kérdés tárgyalására, és oldja meg azt a jog és igazság alapján*”. Ezután következik a kérvényező szlovák vonatkozású törvénytervezete, mely követeli a szlovák nemzet egyenjogúságának elismerését, a megyék nemzetiségi alapú kikerekítését, az ottani nyelven történő igazgatását, az országos szerveknél szlovákok arányos alkalmazását, szlovák osztályok felállítását, saját nemzetgyűlések engedélyezését, az országos mellett a fehér-kék-piros lobogó szabad használatát, a szlovák tanítási nyelvet minden szinten (a gimnáziumokban a magyar nyelv legyen tantárgy!), hat állami fenntartású fő- és nyolc algimnáziumot, két fő- és hat alreáliskolát, két tanítóképzőt, mezőgazdasági és ipari iskolákat, két jogakadémiát, a pesti egyetemen rendes tanárt, a szlovák nyelv és további oktatókat minden egyéb tárgy oktatására. A nemzet lélekszámahoz mérten államilag támogatandók a tudományos társaságok, egyesületek.²⁴

Dobrjanszky a petíciót taktikai okból nem terjesztette az országgyűlés elé (a pesti szlovák lapban 1868. február 7-én megjelent követelés így is tiltakozáshullámot váltott ki). Felszólalt még a törvény záró vitájában (1868. november 25.), ahol (másokhoz hasonlóan) megragadta a többségi (Deák hatására módosított, immár az egységes politikai magyar nemzet alapján álló) és a kisebbségi (nemzetiségi) javaslat lényegi különbségét: „*a többségi javaslat nem abban tér el a kisebbségi javaslattól, hogy a törvényhatósági területek kikerekítését, a nyelvek bizonyos területhez kötött uralmát, és a hivatalok, méltóságok, a nemzetek közötti aránylagos megosztását el nem fogadván, az egyéni szabadság alapján kívánja megoldani a nemzetiségi kérdést, hanem abban tér el elvileg a kisebbségi javaslattól, miként hallgatással mellőzve az ország nemzetéinek tényleges s törvényes létét, az egyéni szabadságnak a nyelv használata körüli lényeges korlátozására szorítkozik, s ez által alapját veti meg azon legújabb időben mindinkább elharapózó törekvésnek, mely egyenesen tagadásba vévén a nem-magyar nemzetek létét, egyedül a magyar nemzetet ismeri el nem csak, hanem azt, mint állítólagos politikai nemzetet igyekszik az ország népének, tehát az állam politikai*

²² A választási programokat közli: BOKES: *i. m.*, 432–440.

²³ Közli: KEMÉNY: *i. m.*, 85–92.

²⁴ Közli: KEMÉNY G., *Iratok a nemzetiségi...*, *i. m.*, 75–77.

*tényezőjének helyébe állítani...*²⁵ Úgy vélte, a nemzetiségi törekvések visszanyúlnak a Hármaskönyvig, Werbőczy úgymond felsorolja az egyenrangú hazai nemzeteket (mint későbbi felszólalók rámutattak, a *nationes* kifejezés valójában a jobbágyságot fedi).²⁶ Szereplése hattyúdalaként november 29-én ott volt a tiltakozásként kivonuló 24 nemzetiségi képviselő között.

Mégsem állíthatjuk, hogy „a szlovákok” nem hatottak a lassan-lassan születő törvényre. A szálak ismét Justh Józsefhez vezetnek. A Deák Ferenc jobb kezének tekinthető, a parlamenti frakciót vezető turóci nemes, nyilván negyvennyolcas megdöbbenő tapasztalatai hatása alatt 1867-ben, a köztörvényhatóságokról szóló miniszteri javaslat tárgyalásánál felvetette: a nem magyar vidékek törvényhatósági testületeiben bárki szabadon használhassa anyanyelvét, és ez minden valószínűség szerint meghatározta a majdani törvény megengedő rendelkezését (2–6. §), miközben a törvényhatóságok integritása nem sérülhetett. Elfogadható tehát a mai kutató megállapítása, miszerint a törvény nem a kerületet követelő szlovák nemzetiek, hanem a magyarul nem beszélő helyi nemesi eliteknek kívánt kedvezni.²⁷

5. A pálya szélén. A nemzeti tábor állásfoglalásai

Habár a padsorokban nem teheték, sajtójában, rölapokon a nemzetiek számos alkalommal kifejtették nézeteiket, előbb a születő dualizmus rendszerével, majd a készülő törvénnyel kapcsolatban. A Birodalom és abban Magyarország berendezkedését illetően leg csak annyit említünk, hogy autonóm területekre épülő összbirodalmat képzeltek, legalábbis párhuzamos tárgyalásokat sürgettek a magyarság és a többi nemzet között, elítélték „*a hárommillió (!) szlovák nemzet, a magyar nemzet idősebb testvére jogtalan helyzetét*”, titkos körlevélben pedig a szlovák kérdés megoldását sorsdöntő fontosságúnak minősítették a Birodalom számára, mert Magyarország második legnagyobb nemzeteként az ő jogainak biztosítása törheti meg a magyar arisztokrácia uralmát, adhatja vissza Ausztria egyensúlyát, normális működését.²⁸

Elméleti cikkben elvetették a történeti jogra épülő területi egységek rendszerét, tehát a magyar – egyben a cseh – politikai nemzet fogalmát.²⁹ A dualista megoldás győzelmében az utolsó pillanatig kételkedtek, sőt megszületése után sem aggódtak túlságosan, biztosak voltak abban, hogy a Monarchia pénzügyi és egyéb gondjai, valamint a szlávok és románok túlsúlya, ezután csak erősödő összetartása az új rendszert, ha egyáltalán sikerül bevezetni, gyorsan meg fogja bukztatni.³⁰

²⁵ E részét közli: KEMÉNY G., *Iratok a nemzetiségi...*, i. m., 141–142.

²⁶ KEMÉNY G. GÁBOR, *A nemzetiségi kérdés története...*, i. m., 99.

²⁷ DEMMEL, „*Pánszlávok a kastélyban*” ..., i. m., 195., ill. DEMMEL, „*A nemzetiségi törvény megzavarta...*”, i. m., 235.

²⁸ A választási programok kiadását lásd 20. lábjegyzet, Daxner körlevelét lásd uo., 443–446.

²⁹ *Foederalismus*, Pešťbudínske vedomosti, 7. szeptember 1866. 1.

³⁰ Andrej ČERVENÁK: *Program Slovenska* [1866. közepe] = *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848–1914*, II, szerk. František BOKES, VSAV, Bratislava, 1965, 14. Az első, magabiztos reakció: *Pešťbudínske vedomosti*, 4. januára 1867. 1.

A kiegyezési tárgyalások kapcsán – melyek 1866 őszén látszólag kátyúba jutot-
tak – a pesti lap figyelmeztetett, hogy a magyar pártok a kudarc ódiomát a nemzeti
egyenjogságot óhajtó nemzetiségiekre fogják hárítani, amit a nemzeti tábor nevében
elutasított.³¹

A nemzetiségi kérdés – szó szerint vett – állásáról a pesti lap többször kemény
kritikát mondott, leghatározottabban 1867. május 24-én megjelent cikkében. Eszerint,
míg a bajban a magyarok ígértek sok mindent, most, a kiegyezés óta „*az országban
minden befolyás, minden előny az alkotmányosság és szabadság élvezetének minden előfeltétele
– mint egy ellenség által meghódított és leigázott országban – a 'Deák-klub' híveire szállott,
és a nem-magyarokat hol furfanggal, hol erőszakkal, de 'minden áron' kirekesztették. A nem-
zetiségi kérdésben kiküldött országgyűlési bizottság – füle botját sem mozgatja; mintha az
országgyűlésnek érzéke sem volna a nemzetiségi kérdés iránt; a minisztérium ugyan az egyik
törvényjavaslatot terjeszti be a másik után, de a nemzetiségi kérdéstről szó sincs.*” Márpedig
a nem magyar népek, így a szlovákok „*az életnek és a szabad nemzeti fejlődésnek tartós és
minden körülmények között biztos jogát el akarják érni és így azt kívánják, hogy [...] országos
és a trón által elismert, tehát országos törvényvel és koronázási diplomával megerősített és biz-
tosított jog legyen. [...] Mivel Ő felsége koronázására a törvényhozás és a politikai előkészületek
már a tárgyalás fokán vannak: tisztelettel kérjük az országgyűlést és a magas kormányt: félre-
érthetetlenül hasson oda, hogy a nemzetek – és közöttük a szlovák nemzet – nemzeti életének
és szabad fejlődésének biztosítása érdekében még a koronázás előtt országos törvény hozassék,
s hogy ezt a törvényt koronázási oklevéllel biztosítsák. Mint az ország mintegy három millió
szabad polgárának független szócsöve, e kívánság kifejezésére feljogosítottnak érezzük magun-
kat, ugyanakkor azonban kötelességünknek érezzük ezt magával az országgal szemben is, mert
nagyon nem tartjuk tanácsosnak az idő indokolatlan elhúzásával s a menthetetlen tologatással
az emberi erőt és gyarlóságot kísértésbe vinni s kihívni a változhatatlan és kérlelhetetlen lelki
és természeti törvények önnön maguktól nőő következményeit.*”³²

A nemzeti tábor másik irányzata 1868-ban megfogalmazta a maga törvényjavas-
latát (arra hivatkozva, hogy a kiküldött bizottság három év alatt nem tette le a magáét
az asztalra), melyet szinte egészében bármely nemzethű gondolkodó aláírhatott volna.
Kezdő mondatai: „*A Magyarországon élő szlovák nemzet politikai, állampolgári és társadalmi
tekintetben teljesen egyenjogú a magyar és a többi nemzettel. Magyarország minden nemzete
egy egységet alkot, amelynek részei a következő nemzetek: szlovák, magyar, horvát, szerb,
ruszin és román.*”³³ A tervezet az eddig megszokott széles körű nyelvi jogokat követeli.
Mi hiányzik? A területi autonómia, a Kerület követelménye.

31 Štefan Marko DAXNER: *Pred snemom* (Az országgyűlés előtt), Pešťbudínske vedomosti, 20.
novembra 1866, 1.

32 *Úctivá ale súrná žiadost'* (Tiszteletteljes, de sürgős kívánság), Pešťbudínske vedomosti, 24.
mája 1867, 1. Magyarul közli: KEMÉNY G. Gábor: *Iratok I.*, 24–26.

33 Közli: DEMMEL: *Magyar haza...*, i. m., 216–219.

6. Szlovák politikák kora

A szlovák eredményes fellépést, érdekérvényesítést nem csak nehezítette, hanem gyakorlatilag lehetetlenné tette a politizáló elit megosztottsága.³⁴ Nem kanyarodunk vissza a nemességhez, láttuk, hogy akár hangsúlyozott szlováktudata mögött is mindig ott rejlik a megyei pozícióörzés parancsa. Meddig lehetett ezt összeegyeztetni? Annyi bizonyos, hogy az említett megyékben évtizedekig gyakorlat maradhatott a szlovák, illetve vegyes tárgyalási nyelv, az ismert, hogy Zólyom megyében 1886-ban vált egyeduralmúvá a magyar.³⁵

Újabb megosztó tényezőként, a kultuszminisztérium kiadásában jelent meg Pesten, 1864–68 között a *Krajan*, mely programcikkét olvasva ugyanolyan elkötelezett nemzeti orgánumnak tűnhetett, mint a *Vedomosti*. Rámutatott, hogy a szlovák sajtó a legutolsó a hazában, a műveltek magyart, németet olvasnak, a nép pedig írástudatlan. Politikai alapként a trón és a nemzet egységét vallotta, az „igaz hazafiság” parancsát, hangsúlyozva: a felgyorsult európai fejlődés új törvényeket, gazdálkodást követel, a haza fiai azonban egymás ellen harcolunk, pedig a régi nemzetek bukását is a széthúzás okozta. Szűnjék meg tehát a nemzetiségi, nyelvi villongás! – figyelmeztetett a Felső-Magyarhonban terjedő, úgymond széthúzást, gyűlöletet szító eszmékre (tehát a *Vedomosti* eszmeiségére).³⁶

A támadott nemzeti lap viszont a *Krajan*t a renegátok eszközének tekintette, azon párt szócsövének, „*mely magát szlováknak vallja, a szlovák nemzethez számítja magát, sőt, mi több, magát tekinti az igazi szlovákságnak, minket pedig, akik a nemzeti eszme ébredése óta kiálltunk, dolgoztunk és szenvedtünk a szlovák nemzetért, 'pánszlávoknak' nevez.*” Ám legyen, csak dolgozzon a nemzet érdekében, amire jobbak a feltételei: tábora ül a vezető pozíciókban, köztük gr. Forgách Antal kancellár és gr. Pálffy Móric helytartó (úgymond mindketten vallották már magukat szlováknak). Ám a *Vedomosti* szerint e tábor csak rombol, mint azt a besztercebányai gimnázium elleni támadás is jelzi. A nemzeti felelősség kérdése tehát: „*Ti minket, 'pánszlávokat' erőszakkal, fortélyal megfosztottatok attól, hogy hathassunk a törvényhozásra, részt vehessünk a kormányban, az ország és a megyék irányításában. Egyedül nektek van meg a lehetőségetek, hogy tegyetek valamit a szlovák nemzetért, ám egyben rátok, jelen körülmények között, ilyen időszakban jóformán egyedül rátok háramlik a felelősség azért, hogy mi történik és nem történik a szlovák nemzet érdekében.*”³⁷

A *Krajan* szerkesztősege maga is közzétett egy nemzetiségi törvénytervezetet, mely a többihez hasonló, mai szemmel széles körű egyéni nyelvhasználati jogokat irányoz elő, ám kollektív szervezetekről (nemzeti alapú önkormányzat, saját nemzetgyűlés, irányító testület) természetesen nem beszél.³⁸

Sokkal megosztóbbnak bizonyult a vitán felül nemzetileg elkötelezett Új Szlovák Iskola, melynek gyökerei a Memorandum-gyűlésre nyúlnak vissza, s mely azon személyek

³⁴ A hatvanas évek belső csatározásait a sajtóorgánumokon keresztül vázoló: *Szlovák sajtó és nemzetépítés a dualizmus korában = A sajtó kultúráközvetítő szerepe 1867–1945*, szerk. PAÁL Vince, MTA BTK, Budapest, 2014, 51–67.

³⁵ DEMMEL: *A nemzetiségi törvény...*, i. m., 237–239.

³⁶ *Naše politickuo viznaňja*, *Krajan*, 3. marc. 1864, 1.

³⁷ *Pánszlávi a „Krajanii”* (Pánszlávok és földik”), Pešťbudínske vedomosti, 21. júnia 1867, 2. 25. júnia 1867, 2.

³⁸ Közli: BOKES: *Dokumenty II...*, i. m., 143–144.

körül alakult ki, akik 1861-ben vagy utána mint irreális követelést elutasították a Szlovák Kerület gondolatát. Gazdag pesti gyárosokra támaszkodva 1868-ban az ambiciózus pesti építész, Ján Nepomuk Bobula megindította a *Slovenské novinyt*. Programcikke a nemzeti önállóság jelszavát hirdette, ám nem említette a Szlovák Kerületet, annál inkább az ország integritásának védelmét s a magyar–szlovák sorsközösséget, amely mindenféle külső beavatkozás nélkül, a teljes egyenjogúság alapján a nemzet jövőjének záloga. A két nép egyenjogúsága, barátsága Magyarhon egységének alapja: a nagyromán, nagyszerb aspirációkkal szemben a szlovákoknak nincs hova gravitálniuk. Ha elnyerik nemzeti jogait, az államegység legelszántabb őrei lesznek. A szlovák sajtó jelentőségét az adja, hogy az urak átmentek a magyarok táborába, a polgárság közömbös, a nép sötétségben alszik. A fő bűnös a polgárság, a lap úgymond elsőként azt akarja megnevelni, majd a népet fölírni. Kijelentette, hogy nem adta el magát, nem a Deák-párt kegyén él, mint a *Krajan*. A *Vedomostiról* úgymond köztudott, hogy pánszláv lap, minden igaz „szlovák és uhor” a *Slovenské novinyt* olvassa!³⁹ Nevesítés nélkül talákoztunk már e csoporttal a lipitói nemesekkel folytatott megbeszélés, a szlovák nemesség értékelése kapcsán, és olvastuk törvényjavaslatukat (33. lábjegyzet).

A két pesti hírlap között azonnal gyilkos, személyeskedésekkel tűzdelt konkurenciaharc indult meg. A *Vedomosti* azzal vádolta vetélytársát, hogy a kormány instrukciójára jött létre, míg Bobula a *Vedomostit* pánszláv, orosz, hazaáruló lapnak nevezte, néhányadmagával kilépett a Szlovák Egyesületből és megalapította a Szlovák Nemzeti-Demokrata Egyesületet, amely később tehát Új Szlovák Iskolaként vonult be a köztudatba. Bobulák számítottak a magyar politikusokkal való megegyezésre, kezdetben a szélsőbalos ellenzékben (Szilágyi Virgil, Madarász József) találtak szövetségesre,⁴⁰ később már a kormányzó Deák-párttól fogadtak el szubvenciót. A magyar politika merevsége s a két lap polémiája miatt népszerűségük egyformán csökkent, elvetélt fúziós tárgyalásokat folytattak, végül is a *Vedomosti* 1870-ben átköltözött Turócszentmártonba, s nevet is változtatott. A *Slovenské noviny* viszont – politikájának csődje, az Új Iskola fölbomlása nyomán – 1875-ben megszűnt.

7. Az első tapasztalatok

Immár csak felvillantva, kérdezzünk rá, milyen tapasztalatokat szerezhetett a nemzeti szlovák elit a törvény elfogadása körüli időszakban? A mindennapok szintjén, az egyén nyelvhasználatában minden bizonnyal érvényesült az anyanyelv használata, ezt akár két bizarr példával is érzékeltethetjük. Báró Radvánszky Antalt országos evangélikus

³⁹ *Naše politické stanovisko*, Slovenské noviny, 2. jan. 1868. 1.

⁴⁰ A *Magyar Újság* közölte a *Slovenské Noviny* hozzá írott nyílt levelét. Kiderül, hogy a *Magyar Újság*ot a *Pesti Napló* és az *Ungarischer Lloyd* (a Deák-párt szócsövei) támadja, amiért baráti viszonyt tart fenn ezzel a „derék tót lappal”. „Minthogy pedig a *Magyar Újság* azon egyetlen egy lap, mely a magyar nemzetnek – melynek a *Pesti Napló*ék csak igen picike töredéke – rokon érzelmeit tolmácsolja, és az annyira áhított nemzeti egyenjogúságot hirdeti, a *Pesti Napló* kikiáltotta e lap szerkesztőjét pánszlávnak.” Idézi KEMÉNY G. GÁBOR (szerk.): *A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Válogatás hét évszázad írásából*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1962, 540–541.

főfelügyelői ténykedései (a „pánszlávizmus” elleni harc) miatt a nemzetiek közellenségnek tekintették, ám 1874-es köszöntő ünnepségén szlovák szónoklatra is szükség volt, mert ebben a nemzeti törekvésekkel oly ellenséges megyében sok bizottmányi tag nem bírta az állam nyelvét. Az ekkor alispán Grünwald Béla, a szlovák gimnáziumok és a Matica „gyilkosa”, 1880-ban szlovák hirdetményben tájékoztatta választóit a Szabadelvű Pártból történt kilépéséről.⁴¹

Intézményépítést viszont a hatalmi körök már nem tettek lehetővé, mint azt baljósan előre vetítette a gimnáziumalapítási terv sorsa. 1872-ben Jozef Kajuch (mérsékelt) képviselő kérelmezte, hogy az állam a nemzetiségi törvénynek megfelelően állítson fel szlovák tannyelvű gimnáziumokat. Nem légüres térben mozgott, a bomló Deák-pártnak ugyanis szüksége volt a nemzetiségi régiók szavazataira, az Új Szlovák Iskola is kampányolt mellette, ám a kormány bukása és az ellenző hangok erősödése (maga Trefort Ágoston is) miatt az akció elhalt.⁴² A következő év pedig már a három gimnázium bezárását hozta magával, amit 1875-ben a Matica megszüntetése követett.

Irodalomjegyzék

1. s-ő melléklet a 133. sz. irományhoz = *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai II*, Pest, 1867.
2. ÁBRAHÁM Barna: *Szlovák sajtó és nemzetépítés a dualizmus korában = A sajtó kultúráközvetítő szerepe 1867–1945*, szerk. PAÁL Vince, MTA BTK, Budapest, 2014.
3. ÁBRAHÁM Barna (összeállította és a bevezetőt írta): *Magyarságkép a XIX–XX. századi szlovák irodalomban* (szemelvénygyűjtemény), Magyar Napló, 2006/11.
4. BALOGH Sándor (főszerk.), Sipos Levente (szerk.): *A magyar állam és a nemzetiségek. A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai 1848–1993*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2002.
5. BOKES, František (zost.): *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848–1914*, I, VSAV, Bratislava, 1962.
6. BOKES, František (zost.): *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848–1914*, II, VSAV, Bratislava, 1965.
7. DEMMEL József: *Magyar haza, szlovák nemzet. Alkotmányos szlovák politikai törekvések Magyarországon (1860–1872)*, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, Békéscsaba, 2016.
8. DEMMEL József: „A nemzetiségi törvény megzavarta az elméket.” *Az 1868: XLIV. törvény visszhangja a felső-magyarországi regionális politikai elitek körében = Nemzetiségek és törvényhozás Magyarországon*, szerk. KOVÁCS Kálmán Árpád, Országház Könyvkiadó, Budapest, 2019.
9. DEMMEL József: *Pánszlávok a kastélyban. Justh József és a szlovák nyelvű magyar nemesség elfeledett története*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2014.

⁴¹ DEMMEL: *A nemzetiségi törvény...*, i. m., 238–239.

⁴² VESZTRÓCZY Zsolt: *A nemzetiségi törvény, mint potenciális veszélyforrás? Grünwald Béla alternatív nemzetiségpolitikai elképzelései az 1870-es években = Nemzetiségek és törvényhozás Magyarországon*, szerk. KOVÁCS Kálmán Árpád, Országház Könyvkiadó, Budapest, 2019, 153–155.

10. HAVRÁNEK, Jan: *Nemzeti és birodalmi eszmények vonzásában (František Palacký – a politikus és kora) = Csehország a Habsburg-monarchiában 1618–1918*, szerk. SZARKA László, Gondolat Kiadó, Budapest, 1989.
11. KEMÉNY G. Gábor (összegyűjtötte): *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában I*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1952.
12. KEMÉNY G. Gábor: *A nemzetiségi kérdés története. I. A nemzetiségi kérdés a törvények és tervezetek tükrében 1790–1918*, Budapest, 1947.
13. KEMÉNY G. Gábor: *A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Válogatás hét évszázad írásaiból*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1962.
14. KOSÁRY Domokos: *A Pesti Hírlap nacionalizmusa 1841–1844*, Századok 75, 1943.
15. MAYER Mária: *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910*, Akadémiai, Budapest, 1977.
16. MINÁČ, Vladimír: *Összefüggések*, Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1980.
17. SPIRA György: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980.
18. VESZTRÓCZY Zsolt: *A nemzetiségi törvény, mint potenciális veszélyforrás? Grünwald Béla alternatív nemzetiségpolitikai elképzelései az 1870-es években = Nemzetiségek és törvényhozás Magyarországon*, szerk. KOVÁCS Kálmán Árpád, Országház Könyvkiadó, Budapest, 2019.